

Sodstvo v funkciji reševanja konfliktov in legitimnosti oblasti

Družbene funkcije sodstva

Osnovna socialna funkcija pravosodja je reševanje konfliktov med pravnimi subjekti. Pravosodne ustanove so sicer po eni strani najbolj zapleten in najdražji mehanizem za izvajanje te družbene dejavnosti, toda na drugi strani ravno pravosodje zagotavlja racionalnost in predvidljivost reševanja konfliktov. S takšnim delovanjem vnaša sodstvo relativno stabilnost in varnost v družbene odnose.

V kontinentalnem sodnem postopku se išče rešitev konflikta na podlagi vnaprej postavljenih splošnih in abstraktnih pravnih norm ter pomembnih dejstev. Pri tem je jasno izvedena delitev na tiste udeležence postopka, ki odločajo, in na tiste, ki jim je odločitev namenjena (Luhmann, 1992:102). Temeljna družbena funkcija sodnih procesov ni iskanje resnice – to je naloga znanosti – temveč razrešitev konflikta. Odprava konflikta je v družbenem prostoru sprejeta za legitimno prav zato, ker je bila dosežena po avtonomnem, vendar institucionaliziranem pravnem postopku.

Institucionalizacija konfliktov povzroči njihovo specifikacijo in generalizacijo. V evolutivnem spreminjanju globalne družbe pomeni pravna institucionalizacija procesov reševanja konfliktov okvir za dopustne konflikte. Pomirjanje in odprava konfliktov v sodnih postopkih temelji na diferenciaciji vlog, kise pojavljajo v sodnem sistemu in medsebojnem priznavanju teh vlog. Pri tem poteka iskanje rešitev na temelju pravnih norm in dejstev, ki so pomembna za uporabo vnaprej postavljenih norm. Zato družboslovci ugotavljajo, da so za sodni postopek pomembne samo tiste informacije, ki so predvidene v programu odločanja (Luhmann, 1992: 103). Odločanje na temelju selekcioniranih informacij in splošnih ter abstraktnih pravnih norm je v t.i. civiliziranih družbah zamenjalo samopomoč in samoobrambo, značilno za t.i. primitivne družbe.

Udeleženci sodnih postopkov zato večinoma sprejemajo tudi tiste sodne odločitve, ki so zanje neugodne. To je posledica specifičnega sistema družbenih odnosov, ki se oblikujejo v zvezi s sodnimi postopki. Akterji omenjenih postopkov vzpostavljajo ob odnosih nasprotovanja in konfliktnih odnosih praviloma tudi posebne podobi toleriranja, pomirjanja in kompromisov. Kompromisni odnosi se pojavljajo zlasti v daljšem obdobju, ko se »uspehi in porazi« v sodnih postopkih porazdeljujejo med udeležence sporov. To pa utrjuje legitimacijsko funkcijo sodstva in povečuje njegovo ekspresivno pozicijo v celotnem družbenem sistemu.

Posebnost odnosov, ki se pojavljajo v sodnih postopkih, je v njihovi visoki stopnji institucionaliziranosti. Ta je zamenjala spontane družbene odnose, ki so z nedržavno sodno funkcijo povezovali predindustrijske družbe. V državno organiziranem sodstvu pa so vloge udeležencev reducirane z vidika cilja postopka, to je s sprejemom sodne odločitve. Kljub temu da je torej treba vloge izpeljati v skladu s pravnonormativnimi okviri, pa imajo udeleženci toliko svobode, da lahko vsakdo prikaže svoje videnje in razumevanje določenega primera in dogodkov ter okoliš-

* Dr. Albin Igličar, redni profesor Pravne fakultete v Ljubljani.

čin, ki so pomembni za sprejem odločitve. Tako se v državno organiziranem sodstvu vendarle ohranja neka mera spontanosti, kjer je ob igranju različnih vlog udeležencev v sodnih postopkih določen prostor, ki ga z lastnim »jazom lahko napolnjujejo subjekti v postopku. To pa v povprečju povečuje tudi subjektivno in internalizirano sprejemljivost sodnega reševanja sporov.

Institucionalizirani volilni, parlamentarni, upravni in sodni postopki legitimirajo obstoječi politični sistem. Vsi procesi ustvarjanja in uporabe prava oziroma sprejemanja splošnih in posamičnih pravnih odločitev delujejo kot legitimacijski mehanizem, ki utemeljuje te odločitve ter jim podeljuje družbeno sprejemljivost (Luhmann, 1992:46). Tako je tudi namen pravil, ki dajejo pooblastila za delovanje sodišč pri opredeljevanju pogojev in mej veljavnosti sodnih odločitev (Hart, 1994:45). S tem se pravosodje vključuje kot dejavni del v pravni sistem. Pravni sistem kot celota pa se pojavlja kot sredstvo družbenega nadzora (Hart, 1994:36). V tej družbeni funkciji nastopata pravosodje in pravni sistem z značilnostmi homeostatičnega mehanizma. V družbene odnose vnašata – ob že omenjeni stabilnosti in predvidljivosti – tudi okvire za družbene spremembe, ki jih še prenese obstoječi družbeni red.

Na drugi strani pa kakovostne družbene spremembe, ki jih izzovejo procesi zunaj pravne sfere, terjajo premike tudi v pravni nadstavi globalne družbe. To se izrazi po navadi najprej v novi ustavi in posledično tudi v novi ureditvi pravosodja. Tako sodišče kot zakonodajno telo sta namreč tudi sama stvaritev prava. Hart s tem v zvezi opozarja, da se sodišče ali zakonodajno telo lahko konstituira le pod pogojem, da obstajajo zakoni, ki dajejo ljudem pooblastilo za vodenje sodnih razprav ali uvajanje novih zakonov (Hart, 1994:13).

V skladu s tem spoznanjem smo na primer v Sloveniji po spremembah v politični in socialni sferi sprejeli decembra 1991 novo ustavo (Ur. l. RS 33/91, marca 1994 pa zakone o sodiščih, o sodniški službi ter o delovnih in socialnih sodiščih (Ur. l. RS, 19/94) in septembra 1994 zakon o državnem tožilstvu ter zakon o kazenskem postopku (Ur. l. RS 63/94).

Delitev oblasti in avtonomija sodnega sistema

Z ustavo in zakoni je postavljena sodna oblast kot posebna veja oblasti ob zakonodajni in izvršilni. Na ta način je spoštovano načelo delitve oblasti, ki zagotavlja, da so državni organi pri svojem delovanju v osnovi samostojni in neodvisni drug od drugega, čeprav v določeni meri med seboj tudi sodelujemo in nadzirajo drug drugega. Med njimi je vzpostavljen »sistem zavor in ravnovesij – checks and balances« (Kristan, 1994:100).

Navedena relativna samostojnost privede do tega, da zakonodajno oblast izvajajo poslanci v predstavniškem telesu oziroma parlamentu, izvršilno ministri v vladi, sodno pa sodniki na sodiščih. Odločbo sodne oblasti morajo zato spoštovati vsi pravni subjekti v državi in tudi vsi državni organi. Zaradi načela delitve oblasti nobena druga oblast ne sme spremeniti ali razveljaviti sodnih odločitev.

V modernih državah je zagotovljena sodstvu visoka stopnja avtonomije. Ta se ne izraža samo v selektivnosti informacij, ki jih sprejema sodni sistem, ampak tudi v dokaj ostri ločitvi na pravna in dejanska vprašanja, ki se pojavljajo v posamičnem primeru. Poleg tega se kaže avtonomnost sodnega sistema tudi v časovni razsežnosti postopka, saj sodni postopek po svojih pravilih in predvidenih rokih ter fazah sprejema informacije in jih uporablja za odločanje (Luhmann, 1992:75). Zato

sodišča ne reagirajo na vsa dogajanja v družbenem okolju, temveč ta dogajanja reducirajo z vidika lastnih potreb, ki izhajajo iz splošnih pravnih norm. S tem je posebej poudarjena avtonomija sodnega sistema kot enega izmed socialnih sistemov.

V dejanskem delovanju potekata tudi posebno medsebojno nadziranje posameznih vej oblasti in njihova soodvisnost. Tako na primer predstavniško telo s proračunom določi materialne pogoje za delovanje pravosodnih organov in z zakonom njihovo organizacijo. Sodišče pa lahko v postopku za presojo ustavnosti zakona (ustavno sodišče) nadzoruje zakonodajalca oziroma razveljavi njegovo odločitev ali v upravnem sporu nadzira izvršilno vejo oblasti oziroma državno upravo s posegom v njene posamične akte (upravna sodišča).

Med vsemi tremi vejami oblasti javnost navadno najbolj zaupa sodnim organom. Tako so tudi v raziskavi slovenskega javnega mnenja glede osebnega zaupanja v institucije na sedemstopenjski lestvici (1 = sploh ne zaupam, 7 = v celoti zaupam) dobila sodišča najvišjo povprečno oceno. Rezultati namreč kažejo, da je bila ocena zaupanja v parlament 3.5, v upravo 4.0 in v sodišča 4.1 (Toš, 1994: 151). Ker torej sodna oblast uživa največ zaupanja javnosti v primerjavi z drugimi državnimi organi oziroma vejami oblasti, sta s tem poudarjeni legitimnost sodnih odločitev in ustreznost sodnih ustanov za reševanje konfliktov med pravnimi subjekti.

K zaupanju v sodstvo prispeva tudi pravica do zakonitega sodnika. To pomeni, da je sodnik, ki izvaja sodno oblast, že pred začetkom koledarskega leta razporejen na eno ali več pravnih področij. Kadar pa dela na istem pravnem področju več sodnikov, se posamezni primeri dodeljujejo posameznemu sodniku po dnevnem zaporedju prispelih zadev in ob upoštevanju abecednega reda začetnic priimkov sodnikov. Če je na isti dan vloženih več primerov, se le-ti najprej razvrstijo po abecednem redu začetnic priimkov oziroma imen strank, zoper katere je vložen procesni akt.

S takšnim načinom dodeljevanja sodnih primerov ni mogoče vneparej zvedeti, kateri sodnik bo odločal o določeni zadevi. Stranke vse do glavne razprave ne vedo za sodnika v »svoji zadevi« pa tudi sodnik si ne more sam izbirati primerov. S tem je v dodeljevanje sodnih primerov vnesen tehnični avtomatizem oziroma načelo slučajnosti.

Zakonitost pri delovanju sodstva

Sodnik je na evropski celini vezan na ustavo in zakon, v anglosaksonskem pravnem sistemu pa ga vežejo sodbe višjih sodišč (sodni precedenti). Osnovno pravotvorno dejavnost v evropskem kontinentalnem pravnem sistemu izvaja zakonodajalec (t.i. statutory law) ob predhodnem doktrinarnem oziroma teoretičnem razlaganju prava – »legislator-made« oziroma »professor-made«. V sistemu anglo-ameriškega prava (t.i. common law) pa je glavni ustvarjalec prva sodnik – »judge-made« (Van Caenegem, 1987: 67). V slovenski ureditvi je posebej določena še vezanost sodnika na splošna načela mednarodnega prava in na ratificirane ter objavljene mednarodne pogodbe.

V resničnosti se že dalj časa oba sistema približujeta drug drugemu. Anglosaksonski sistem postaja vse bolj kodificiran, kar velja posebej za kazensko pravo. V kontinentalnem sistemu pa ob zakonu kot osrednjem formalnem pravnem viru dobiva vse večji pomen sodna praksa, s čimer je okrepljena sodnikova vloga pri ustvarjanju pravnih norm. S tem postaja sodna dejavnost tudi v kontinentalnem

sistemu ustvarjalna sestavina prava (Abraham, 1993:4). Uporaba zakona danes namreč ni več razumljena kot preprosti silogizem in sodnik kot subsumpcijski aparat, temveč je tudi uporaba zakonske norme za konkretni življenjski primer ustvarjalno (poustvarjalno) in odgovorno dejanje sodnika (Pavčnik, 1991:191).

Sodnik ustvarja posamično in konkretno pravno normo za določeni življenjski primer oziroma družbeni odnos. To dejanje je najpogosteje naslonjeno na zakon v evropskem kontinentalnem pravnem sistemu ali na prejšnjo sodbo v anglosaksonskem sistemu. V enem in drugem priemeru pa je treba upoštevati enkratnost določenega družbenega razmerja. Zato tudi uporaba zakona v sodni praksi pomeni pravzaprav njegovo reprodukcijo v sodbi in dejanskem družbenem ravnanju pravnih subjektov.

Pri oblikovanju sodbe, ki naj razreši konfliktno situacijo, se torej ob uporabi splošnega in abstraktnega pravnega pravila iz zakona postavi posamično pravno pravilo za konkretni družbeni odnos. Ta vidik v procesu izvajanja pravnega sistema pomeni, da se »pravo iz knjig« (law in books) preseli v »pravo v življenju« (law in life).

Pri sodnem odločanju se odvija posebno poustvarjanje prava. To dogajanje je v nekem smislu podobno t.i. poustvarjalni (reproduktivni) umetnosti. Tako kot na primer violinist ustvarja svojo lastno izvedbo neke skladbe, sledeč že ustvarjenemu notnemu zapisu, tudi sestavljavec sodbe ustvarja novo vsebino določenega pravnega razmerja, sledeč zakonskemu zapisu. Ob tem – v enem in drugem primeru – ne gre za golo mehanično ponavljanje zapisanega v notah ali v zakonu, temveč za dodajanja, različne interpretacije, za prilagajanje vsakokratnemu trenutku, skratka za poustvarjanje (reprodukcijo) ideje iz notnega črtovja oziroma misli, ki je v zakonu. In če k temu dodamo še znano spoznanje iz rimskega prava, da je pravo umetnost dobrega in pravičnega (Ius est ars boni et aequi), se zdi navedena primerjava še dodatn utemeljena.

Vezanost državnih organov – tudi sodišč – na zakon je v evropskem kontinentalnem političnem razvoju obravnavana kot vrednota pravne države (Rechtsstaat). Iz te vrednote je izpeljano tudi načelo enakosti pred zakonom, ki je pojmovano kot nujna sestavina demokracije in položaja ljudi pred sodiščem. Ob tem pa je značilno, da enakost ljudi pred zakonom štejejo za nujno sestavino demokratične ureditve predvsem fakultetno izobraženi ljudje, medtem ko nižje izobrazbene kategorije temu načelu ne pripisujejo tolikšne teže. Odgovori iz raziskave slovenskega javnega mnenja kažejo, da je sicer v povprečju enakost ljudi pred zakonom »močno« oziroma »precej« razumljena kot bistvena sestavina demokracije, saj jo kot tako prepozna v povprečju več kot 50 odstotkov vprašancev, vendar je ta delež pri višje izobraženih več kot 90 odstotkov, pri nižjih izobraženih kategorijah pa je pod 50 odstotkov, kar ponazarja ta tabela (Toš, 1994:161):

Povezanost enakosti ljudi pred zakonom z demokracijo:

– močno	37,9%
– precej	28,0%
– ne dosti	13,7%
– nič	5,4%
– ne vem	15,0%

	nedokon. osn. šola	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja šola	fakul.
močno	22,3	21,7	40,3	52,4	41,7	76,5
precej	23,4	28,0	29,2	28,6	41,7	17,6
ne dosti	9,6	16,9	15,3	12,7	13,9	5,9
nič	8,5	6,9	4,9	4,2	2,8	–
ne vem	36,2	26,5	10,4	2,1	–	–

Prikazani odgovori opozarjajo, da je tudi za zakonito delo sodišč potrebna v družbenem okolju ustrezna pravna kultura. Vrednote pravne države morajo biti v družbi splošno razširjene, ne pa da se nanje sklicujejo zgolj pravno izobraženi strokovnjaki. Resnično delovanje pravne države torej predpostavlja pravno ozaveščeno družbo oziroma »pravno družbo« (Cerar, 1994:445). V takšni družbi sta nujna tako razvita kolektivna pravna zavest kot zaupanje v pravno elito in še posebej v pravosodne ustanove.

Ob priznavanju zakona kot najpomembnejšega pravnega vira in sestavine demokratičnega političnega sistema je treba priznati, da zakon ne more vnaprej predvideti prav vseh družbenih razmerij. Zato je na civilnopravnem področju dopuščena zakonska analogija, pri kateri sodnik rešuje civilnopravno zadevo, ki e ne da rešiti na temelju veljavnih predpisov, z upoštevanjem predpisov, ki urejajo podobne primere. Kadar tudi na ta način ni mogoče sprejeti sodne odločitve, se sodnik opre na splošna načela pravnega reda (pravna analogija), pri čemer ravna v skladu s pravnim izročilom in z utrjenimi spoznanji pravne vede (doktrine). Po tej poti je torej celo teorija pritegnjena v neposredno sodniško odločanje. Pravna teorija je seveda posredno vedno sestavni del miselnega toka sodnikovega odločanja od spoznavanja do interpretacije predpisov in dejanskega stanja, neposredno pa nastopa kot pravni vir le ob odsotnosti zakonov in drugih predpisov.

Opisano ravnanje ni mogoče na področju kazenskega prava. Na tem področju je treba dosledno spoštovati načelo zakonitosti, ki zahteva, da je kaznivo le tisto dejanje, ki ga je zakon vnaprej določil kot kaznivo in zanj predvidel sankcijo (Nullum crimen, nulla poena sine lege praevia). V kazenskopravni sferi torej ni dopustna ne zakonska in ne pravna analogija.

Neodvisnost sodstva

Za reševanje konfliktov med pravnimi subjekti je pomembna še neodvisnost sodstva in sodnikov. Tega načela ne gre razumeti v absolutnem smislu, saj je sodstvo kot pravna institucija vpeto v sistem oblasti, kot družbena institucija pa v splošne razmere določene globalne družbe. Zato neodvisnosti kot pogoja za racionalno in nepristransko odločanje ne pojmujejo v smislu popolne izoliranosti glede vseh vplivov družbenega okolja (Merc, 1994: 110).

V moderni družbi je uveljavljena celo nasprotna ureditev, saj sodelujejo pri sojenju tudi porotniki oziroma prisedniki kot predstavniki laične javnosti. Sodelovanje laikov pri sodnem odločanju ravno prinaša vplive družbenega okolja v sodne ustanove. Delovanje nepoklicnih sodnikov vnaša v sodstvo zlasti moralna pojmovanja in vrednote ter tudi emocionalne in iracionalne poglede na posamezne sodne primere, vsaj v delu, v katerem so posamezna dejstva pomembna za sodno odločitev.

Pri sojenju je namreč stvarnost reducirana, saj sodišče iz življenjskega dogodka izbere le tista dejstva, na katera se vežejo pravne norme, oziroma izbere tiste pravne norme, ki so vezane na vnaprej predvidene dejanske okoliščine (Luhmann, 1992:76). Za sodni postopek so pomembne le tiste informacije, ki so predvidene v normativno določenem programu odločanja. Zato je sicer kompleksna stvarnost v sodnem (in tudi upravnem) postopku reducirana in selekcionirana. Selektivna uporaba in obdelava informacij o dejstvih privedeta tudi do posebne specifikacije konfliktov (Luhmann, 1992:98) in njihovega reševanja v zakonsko predvidenem postopku.

Relativna samostojnost in neodvisnost sta priznani sodstvu in sodnikom kot pogoj za sprejemanje pravičnih odločitev. V kontinentalnem pravnem sistemu je ta samostojnost poudarjena celo s tem, da je sodnik pri uporabi prava neodvisen celo v razmerju do sodišča višje stopnje.

Na splošno pa torej neodvisnost kaže najprej na neodvisnost sodne ustanove in potem na neodvisnost sodnika, ki izvaja sodno funkcijo. Ta neodvisnost se kaže predvsem s sodnim procesom, v katerem imajo v izhodišču nasprotni udeleženci enake možnosti za uspeh. Pogoj za takšno objektivnost pa je v nepovezovanju življenjskih zunajprocesnih vlog strank, prič in drugih udeležencev v sodnem postopku z vlogami v formaliziranem procesu.

Družbeni vpliv na sodni postopek naj bi se uveljavljal le preko zakonodajalca oziroma preko njegovih splošnih pravnih aktov. Zato mora biti v sodnem procesu tudi vloga sodnika ločena in neodvisna od njegove družinske, verske, politične, prijateljske itd. vloge. Sočasno se vsi udeleženci v sodnem postopku priznavajo v svojih vlogah, ki jih »igrajo na sodišču«, kar relativizira njihovo dejansko družbeno moč in njihove dejanske družbene položaje.

Na temelju sodelovanja v postopku pa je vsak udeleženec zavezan k spoštovanju sodne odločitve. Njena legitimnost in s tem legitimnost sodstva kot institucije izvirata prav iz izpeljanega sodnega postopka. Zato se pravo dejansko izgrajuje s procesom (Zupančič, 1990: 116). Brezosebnost in ločevanje drugih družbenih vlog od vlog, ki jih imajo udeleženci v sodnem procesu, ob vnaprejšnji negotovosti rezultata, ki bo izšel iz konflikta, ter pokoravanje postopkovnim pravilom vodijo do neodvisnosti in politične nevtralnosti sodstva.

Navedeno dejstvo pa po drugi strani reducira delovanje sodstva kot institucije pravne države na zgolj pravno reševanje konfliktov; širše družbene razsežnosti konfliktov in globlje individualne razsežnosti človekovega bivanja ostajajo odmaknjene od pravosodja (Cerar, 1994:447). Kersistem sodstva oziroma zahteva po njegovi neodvisnosti spada med bistvene prvine pravne države, je sodstvo tudi omejeno, saj ne more posegati v družbene odnose s pravnimi predpisi ali z zunajpravnimi sredstvi.

Delna korektura omenjenih omejitev je podana z moralnimi in socialnimi temelji samega pravnega sistema. Socialne okoliščine kot »normativna moč dejanskega« (Gurvitch) vplivajo na resnični proces uporabljanja pravnih predpisov in s tem objektivno relativizirajo tudi neodvisnost sodstva. Le-to je vpeto v vrednostni sistem neke globalne družbe in prevladujoča moralna pojmovanja določenega časa in prostora. Danes so sicer temeljne družbene vrednote in temeljne svoboščine in pravice človeka osnova splošnih pravnih norm vseh modernih pravnih sistemov, vendar je sodstvo dejansko vpeto tudi v svet posebnih vrednot in moralo konkretne globalne družbe.

Te vidike posebej izraža javno mnenje kot moralnokritična sila družbe, ki ji nekateri pripisujejo celo naravo deatizirane oblasti (Merc, 1994:114). Tako v

javnem mnenju kot v morali, ki razlikuje med dobrim in zlim, se izraža tudi družbena razslojenost. Moralni pogledi in moralna praksa nekega družbenega razreda oziroma sloja se običajno razlikujejo od morale drugega razreda oziroma sloja (Pečar, 1990: 124). Zaradi težnje k prevladi srednjih slojev v stratifikacijski strukturi sodobnih globalnih družb se te razlike v ideološki nadgradnji zmanjšujejo, vendar jih povsem spregledati še vedno ni mogoče.

Moralni pogledi družbene večine lahko podpirajo ali pa nasprotujejo sodnim odločitvam. Zato že v procesu nastajanja sodb njihovi ustvarjalci ne morejo mimo moralnih vidikov odločitve. Poleg tega pa na te odločitve dejansko – hočeš, nočeš – vplivajo še javno mnenje, običaji, večinska religija itd. Prav tako objektivno dana razslojenost družbe ne ostane povsem brez posledic za delovanje sodne veje oblasti. To velja posebej za premoženjsko razslojenost, pa tudi za stratifikacijo glede na neenakomerno porazdelitev družbene moči med pripadnike globalne družbe, neenakost v družbenem ugledu posameznikov, njihovi izobrazbi, poklicnih itd. Navedene okoliščine sestavljajo »socialno klimo«, v kateri se v praksi bolj ali manj dosledno uresničuje neodvisnost sodstva in sodnikov.

Organiziranost sodišč

Organiziranost sodišč je v različnih pravnih in političnih sistemih različna. Kljub številnim razlikam pa pozna vsak moderen soden sistem instančno sojenje, to je obravnavo na prvi stopnji in možnost pritožbe na drugostopenjsko apelacijsko sodišče (Abram, 1993:93). Ob univerzitetnosti takšne delitve sodišč pa že ni več povsod dosledno izpeljana ločitev teh dveh vrst sodišč, tako da bi prvostopenjsko oziroma razpravno sodišče obravnavalo dejanske in pravne vidike primera, drugostopenjsko pa le pravne vidike. Številni sistemi imajo poleg tega na prvi stopnji več vrst sodišč, v celotni sodni organizaciji pa so pogosta ob sodiščih splošne pristojnosti še specializirana sodišča za posamezno vrsto zadev ali za določene kategorije prebivalstva.

V slovenski organizaciji sodišč delujejo kot splošno pristojna na prvi stopnji okrajna in okrožna sodišča, na drugi stopnji pa višja sodišča. Med specializirana sodišča uvrščamo delovna in socialna sodišča. Poseben položaj ima tudi upravno sodstvo. Splošna in specializirana sodišča imajo svoj vrh v Vrhovnem sodišču RS.

Po naši ureditvi je tako določeno, da je na prvi stopnji pristojnost za sojenje razdeljena med okrajna¹ in okrožna² sodišča.

Grobo povedano odločajo okrajna sodišča, ki jih je 44 o lažjih kazenskih in civilnih zadevah, okrožna, ki jih je 11, pa o težjih primerih s kazenskega in civilnega področja. Pri tem je uporabljena osnovna razmejitev, po kateri okrajna sodišča sodijo o kaznivih dejanjih, za katera je zagrožena denarna kazen ali kazen zapora do treh let, za druga kazniva dejanja, kjer je zagrožena strožja kazen, pa so pristojna okrožna sodišča. Na civilnem področju pa odločajo okrajna sodišča, če vrednost spornega zahtevka ne presega dveh milijonov tolarjev, za višje zneske pa

¹ Okrajna sodišča v RS so v teh krajih: Ajdovščina, Brežice, Celje, Črnomelj, Domžale, Gornja Radgona, Grosuplje, Ilirska Bistrica, Idrija, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Koper, Kranj, Krško, Lenart, Lendava, Litija, Ljubljana, Ljutomer, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ormož, Piran, Postojna, Ptuj, Radovljica, Sevnica, Sežana, Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Škofja Loka, Šmarje pri Jelšah, Tolmin, Trbovlje, Trebnje, Velenje, Vrhnika, Žalec.

² Okrožna sodišča v RS so v teh krajih: Celje, Koper, Kranj, Krško, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj, Slovenj Gradec.

so pristojna okrožna sodišča. Ob tej osnovni delitvi zadev določa zakonodaja še nekatere posebnosti.

Zaradi navedene delitve prvostopenjske pristojnosti po teži kaznivega dejanja oziroma pomenu zadeve odloča na okrajnem sodišču poklicni sodnik posameznik, okrožno sodišče pa odloča praviloma v senatu treh sodnikov, ki ga sestavljajo poklicni sodnik in dva nepoklicna sodnika (porotnika). Do konca leta 1995 so bila za vse zadeve na prvi stopnji pristojna t.i. temeljna sodišča z enotami.

O pritožbah proti sodbam okrajnih in okrožnih sodišč odločajo višja sodišča.³ Višje sodišče sodi v senatu, ki ga sestavljajo trije poklicni sodniki. S tem je zagotovljena tudi v organizaciji sodstva ustavna pravica do pritožbe oziroma pravnega sredstva (25. čl. Ustave RS) in spoštovano načelo o instančnosti sojenja.

Zato so dvostopenjsko organizirana tudi specializirana sodišča, na primer kot delovna sodišča prve stopnje, kot socialna sodišča prve stopnje in kot višje delovno in socialno sodišče. Slednje odloča v senatu treh sodnikov o pritožbah proti odločbam delovnih in socialnih sodišč prve stopnje.⁴

Vrhovno sodišče odloča o izrednih pravnih sredstvih, v posebej določenih primerih pa tudi o drugih zadevah,⁵ predvsem pa skrbi za enotno sodno prakso ter s tem v zvezi sprejema načelna pravna mnenja o vprašanih, pomembnih za enotno uporabo zakonov.

V pravosodnem sistemu ima ustavno sodišče poseben položaj. Le-to nastopa kot del sodne veje oblasti, predvsem kadar odloča o ustavni pritožbi, sicer pa je njegovo delovanje bolj navzoče pri zakonodajni in izvršilni oblasti. To je razvidno iz pristojnosti ustavnega sodišča, kot izhajajo iz pravnega sistema in pravne doktrine. Tako po slovenski ureditvi ustavno sodišče presoja ustavnost in zakonitost splošnih pravnih aktov, odloča o sporih glede pristojnosti, odloča – po obtožbi – o odgovornosti predsednika republike, predsednika vlade in ministrov, odloča o protiučustavnosti aktov in delovanju političnih strank, potrditvi poslanskih mandатов in daje mnenje o skladnosti mednarodnih pogodb z ustavo (Rupnik, 1994:298).

Ker torej ustavno sodišče lahko odpravi ali razveljavi sodbo vrhovnega sodišča (sodna oblast), razveljavi zakon (zakonodajna oblast) ali odpravi uredbo (izvršilna oblast), je ustavno sodišče v nekem smislu nova – četrta veja oblasti ali tudi nekakšna nadoblast nad tradicionalnimi tremi vejami oblasti. Zaradi dosledne izvedbe načela o pravni državi (Rechtsstaat) oziroma vladavini prava (rule of law) je ustavnemu sodišču priznan položaj oblastne veje »sui generis«, saj ta državni organ lahko odločujoče posega tako na zakonodajno in izvršilno kot tudi na sodno področje oblasti.

V sferi sodne oblasti se torej pojavlja ustavno sodišče, kadar odloča o kršitvi ustavnih pravic s posamičnimi konkretnimi akti državnih organov. O tem odloča na temelju ustavne pritožbe, ki jo lahko vložijo vsaka fizična ali pravna oseba potem, ko so izčrpana vsa redna in izredna pravna sredstva. Zato bo ustavna pritožba

³ Višja sodišča v RS so v krajih: Koper, Ljubljana, Celje, Maribor.

⁴ Delovna sodišča prve stopnje v RS so v krajih: Celje, Koper (oddelka v Novi Gorici in Postojni), Maribor (oddelki v Murški Soboti, Slovenj Gradcu in Ptuj). V Ljubljani je Delovno in socialno sodišče prve stopnje (oddelki v Brežicah, Kranju in Novem mestu) ter Višje delovno in socialno sodišče.

Delovna sodišča odločajo v individualnih in kolektivnih delovnih sporih (obstoj delovnega razmerja, pravice in dolžnosti iz delovnega razmerja in pogodb o delu, spori med delodajalci in delavci v zvezi z izumi, spori med strankami, kolektivne pogodbe, spori v zvezi z zakonitostjo stavke, pristojnostmi sindikata, skladnosti kolektivnih pogodb med seboj in z zakonom itd.).

⁵ Vrhovno sodišče RS sodi v upravnih sporih, na tretji stopnji o rednih pravnih sredstvih proti sodbam sodišč druge stopnje, odloča o izrednih pravnih sredstvih, odloča v sporih o pristojnostmi med nižjimi sodišči, odloča o reviziji in zahtevi za varstvo zakonitosti zoper odločbe delovnih in socialnih sodišč itd.

pogosto naperjena zoper sodbo vrhovnega sodišča. Kadar ustavni pritožbi ustavno sodišče ugodi, napadeno sodbo ali odločbo v celoti ali deloma odpravi oziroma razveljavi in vrne zadevo pristojnemu organu v ponovno odločanje.

Po slovenski ustavi je ustavno sodišče sestavljeno iz devetih sodnikov, ki jih na predlog predsednika republika izvoli državni zbor za devet let (Ustava RS, 163. čl.). V nekaterih drugih sistemih je sodni nadzor ustavnosti dan rednim sodiščem. Takšen nadzor izhaja iz stališča, ki ga je oblikovalo Zvezno vrhovno sodišče ZDA, da sodišče ni dolžno upoštevati zakonov, ki so po njegovem mnenju v nasprotju z ustavo. Seveda pa mora biti ta presoja vedno utemeljena s pravnimi argumenti, saj sodišče ne sme presojati skladnosti zakonov z ustavo z vidika njihove politične vsebine in primernosti.

Slovensko sodstvo se vsako leto ukvarja z okoli milijon zadevami. V letu 1992 so na primer sodišča obravnavala 905.142 zadev in jih v istem letu rešila dobrih 75% (685.119). V primerjavi z letom poprej se je pripad kazenskih zadev povečal za 4,5%, pripad pravnih zadev pa za 9,4%.

Količinska učinkovitost dela sodišč se kaže s številom rešenih zadev v določenem času. Za ponazoritev je mogoče navesti, da je bil v letu 1992 rešen na temeljnih sodiščih ta odstotek zadev:⁶

	do 6 mes.	6 mes.-1 leto	nad 1 leto
kazenske zadeve	63,2	18,0	18,8
pravdne zadeve	54,3	20,6	25,1

Poleg navedenega vodijo sodišča še številne gospodarske in preiskovalne zadeve, stečajne postopke, rešujejo zapuščinske in druge nepravdne zadeve, izvajajo izvršbe ter vodijo zemljiško knjigo. Samo v letu 1992 je bilo na primer izdanih 227.717 izpiskov, prepisov in potrdil v zemljiškoknjiznih zadevah.

Na Vrhovnem sodišču RS je bilo na začetku leta 1994 2.595 nerešenih zadev; v letu 1994 je prejel kazenski oddelek še 520 novih primerov, od tega 336 zahtev za izredna pravna sredstva, civilni oddelek 1.162 novih zadev, gospodarski oddelek 183 ovih primerov, upravni oddelek pa kar 1216 novih zadev.⁷

Na sodiščih v zadnjih letih vztrajno narašča število primerov. Za ponazoritev navedene trditve je moč navesti indeks rasti posameznih vrst novih in nerešenih zadev, če vzamemo za bazni indeks leto 1988 in ga primerjamo z letom 1992:⁸

	nove zadeve 1988 = 100	nerešene zadeve 1988 = 100
preiskave	114	135
kazenske zadeve zoper mladoletnike	168	220
gospodarski spori	203	404
izvršilne gospod. zadeve	425	557

Vedno večji pripad in naraščanje števila nerešenih zadev zahtevata povečevanje števila sodnikov in njihovo vedno večjo strokovnost. K temu cilju želi prispevati določitev strogih pogojev za izvolitev v sodniško funkcijo. Visoka merila za sodniški poklic pa so povezana tudi s trajnim mandatom.

⁶ Sodnikov informator, Ljubljana 1994, št. 13.

⁷ Delo, 13.3.1995, Ljubljana.

⁸ Ministrstvo za pravosodje, Sodna statistika, Ljubljana 1993.

Takšna usmeritev je uveljavljena tudi v drugih modernih političnih in pravnih sistemih ter vnesena v organizacijo in pristojnost sodišč.⁹

V sosednji Italiji je sodna pristojnost razdeljena med mirenega sodnika, pretorja, sodnika za mladoletnike in porotno sodišče. Mirovni sodnik (giudice conciliatore) odloča v civilnih zadevah, če gre za spore majhne vrednosti, sicer pa ima pomiritveno funkcijo. V preturi se izvaja sojenje v drugih civilnih zadevah na prvi stopnji in odloča o pritožbah zoper odločbe mirovnega sodnika. Pretura izvaja tudi kazenske preiskave. Poleg tega je pretor prvostopenjski sodnik v delovnih sporih in kazenskih zadevah, kjer je zagrožena denarna kazen ali zapor do štirih let.

O pritožbah zoper odločbe preture v civilnih zadevah odloča redno sodišče (il tribunale ordinario). To je na prvi stopnji pristojno tudi za vse težje kazenske zadeve. V najtežjih kazenskih zadevah pa sodi na prvi stopnji porotno sodišče (corte di assize). Posebej je organizirano še sodišče za mladoletnike (il tribunale per i minoreni). Pritožbeno sodišče (corte di appello) odloča o pritožbah zoper civilne in kazenske odločbe rednega sodišča ter sodišča za mladoletnike in o pritožbah zoper kazenske sodbe preture. Najvišji organ sodstva v Italiji je kasacijsko sodišče (corte suprema di cassazione).

V Avstriji izvajajo sodno oblast na prvi stopnji okrajna in okrožna oziroma deželna sodišča (Bezirksgericht, Landesgericht, Kreisgericht). Na drugi stopnji odloča višja deželna sodišča (Oberlandesgericht) o pritožbah zoper sodbe prvostopenjskih sodišč. Kot sodišče zadnje instance v civilnih in kazenskih zadevah je določeno vrhovno sodišče (Oberster Gerichtshof). Deželna oziroma okrožna sodišča odločajo na prvi stopnji tudi kot delovna in socialna sodišča. Posebej sta organizirani upravno sodstvo ter področje trgovskega sodstva in mladinskega kazenskega sodstva.

V ZR Nemčiji vpliva na organiziranost sodstva zvezna ureditev države. Zato pozna Nemčija zvezno in deželno sodstvo. Poleg tega pa zajema sodni sistem ob ustavnem sodstvu še redno, delovno, upravno, socialno in finančno sodstvo.

Prvostopenjska pristojnost je glede na težo kaznivega dejanja oziroma vrednost spornega predmeta razdeljena med nižja in deželna sodišča (Amtsgericht, Landgericht). O pritožbah zoper odločbe deželnih sodišč odločajo višja deželna sodišča (Oberlandesgericht). Pritožbena instanca zoper odločbe nižjega sodišča pa je deželno sodišče. Višje deželno sodišče sodi na prvi stopnji o političnih kaznivih dejanjih. O revizijah zoper odločbe višjih deželnih sodišč odloča zvezno sodišče (Bundesgerichtshof).

Na delovnopravnem področju je prvostopna pristojnost dana posebnim delovnim sodiščem, instančna pa deželnim delovnim sodiščem in zveznemu delovnemu sodišču. Enako so na treh ravneh organizirana upravna sodišča in socialna sodišča, medtem ko je finančno sodstvo organizirano na dveh ravneh. V zadnjem obdobju so v Nemčiji oblikovani številni predlogi za delo poenostavitve sodnega sistema, da bi dosegle njegovo večjo preglednost (Cube-Hadding, 1978:114).

V Franciji je prvostopenjska pristojnost sodišč razdeljena med splošna in specializirana sodišča. V osebnih in premoženjskih sporih sodi na prvi stopnji sodnik posameznik na instančnem sodišču. V civilnih zadevah nad določenim zneskom in za kazniva dejanja, za katera je predpisana zaporna kazen do pet let, odločajo v senatu velikoinstančna sodišča. Za sojenje v težjih kazenskih zadevah so pristojna porotna sodišča. Za reševanje sporov med trgovci pozna francoski sodni sistem posebna trgovinska sodišča, za odločanje v sporih s področja delovnega prava

⁹ Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, št. 18, Ljubljana 1993.

razsodišča in posebna sodišča za spore iz socialne varnosti ter še specializirana sodišča za spore iz kmečkih zakupov. O pritožbah zoper odločbe prvostopenjskih sodišč odločajo pritožbena sodišča, za poenoteno uporabo prava pa skrbi vrhovno oziroma kasacijsko sodišče.

O sporih med državljanom in državno upravo odločajo specializirana upravna sodišča prve stopnje in pritožbena upravna sodišča, kasacijsko funkcijo na tem področju pa opravlja Državni svet. Tako je sodno varstvo zoper upravne odločitve v Franciji povsem ločeno od rednega sodstva.

V Združenih državah Amerike je vzpostavljen dualni sodni sistem, ki je posledica zvezne ureditve države. Tako so po celotnem ozemlju ZDA razporejena zvezna sodišča z zveznim vrhovnim sodiščem na čelu (The U.S. Supreme Court). Polèg tega delujejo v vsaki zvezni enoti še državna sodišča, ki imajo v vsaki zvezni državi svoje vrhovno sodišče. Pri tem so med sodnimi sistemi zveznih enot velike razlike, tako da v ZDA obstaja pravzaprav kar 51 sodnih sistemov – sistem zveznih sodišč in vsaka od 50 zveznih držav ima spet svoj sodni sistem. Poleg tega se dvojnost v organiziranosti sodstva kaže še v tem, da je ena vrsta zveznih sodišč oblikovana na temelju ustave, druga pa na temelju zakona (Abraham, 1993:143). Tako je na primer na podlagi ustave ZDA oblikovano Vrhovno sodišče ZDA, 13 apelacijskih sodišč in 94 okrožnih sodišč (Abraham, 1993:156).

Volitve oziroma imenovanje sodnikov

V dosedanji zgodovini so poznani v bistvu trije načini vstopa v sodniško funkcijo:

- sodnika imenuje oziroma izvoli organ vrhovne zakonodajne ali izvršilne oblasti,
- sodnika izvoli ljudstvo ali
- sodnika izberejo oziroma kooptirajo sodniki sami (Van Caenegem, 1978: 146).

V modernih političnih sistemih so dejansko uporabljene kombinacije navedenih treh osnovnih tipov regrutiranja sodnikov.

V Italiji imenuje sodnike Višji sodni svet (Consiglio superiore della magistratura), ki mu predseduje predsednik republike. Dve tretjini članov sodnega sveta izvolijo sodniki med seboj, eno tretjino pa izvoli parlament iz univerzitetnih profesorjev prava in odvetnikov. Za vstop v sodniške vrste je potrebno po diplomu pravne fakultete in državnem izpitu dvoletno pripravništvo (slušateljstvo). Na podlagi pozitivnega poročila, ki ga izdelata sodni svet pritožbenega sodišča, je pripravnik imenovan na eno izmed 7.000 sistematiziranih mest sodnikov in tožilcev v Italiji (Fišer, 1994:848).

V Avstriji imenuje sodnike na predlog zvezne vlade predsednik države. Ta lahko imenovanje sodnikov prenese na pravosodnega ministra. Predsedniku države oziroma pravosodnemu ministru pa za vsako prazno sodniško mesto predlagajo po tri kandidate posebni odbori, ki delujejo v sodstvu. Predlagani kandidat za sodnika mora imeti ob diplomu pravne fakultete opravljeno štiriletno pripravništvo in sodniški izpit.

V Franciji pošle minister za pravosodje Vrhovnemu sodnemu svetu listo kandidatov za imenovanje sodnikov. Iz te liste oblikuje svet predlog za imenovanje sodnika predsedniku republike. Sodno pripravništvo izvaja posebna nacionalna

šola za sodnike. Pripravnštvo traja dve leti in pol. V Franciji je okrog 6.000 sodniških mest (Fišer, 1994: 848).

V Sloveniji voli sodnike Državni zbor na predlog sodnega sveta. Sodni svet je sestavljen iz 11 članov, med katerimi jih je šest iz vrst sodikov. Na podlagi razpisa, ki ga objavi ministrstvo za pravosodje, mnenja tega ministrstva in mnenja ustreznega personalnega sveta (pri okrožnem sodišču), izbere sodni svet enega izmed prijavljenih kandidatov in ga predlaga v izvolitev Državnemu zboru. Takšen postopek je določen za prvo izvolitev v sodniško funkcijo, kadar pa se na razpisano prosto sodniško mesto javi nekdo, ki je že sodnik, opravi izbiro oziroma imenovanje sodni svet sam.

Za sodnika okrajnega sodišča je lahko izvoljen diplomirani pravnik, ki ima državni pravniški izpit, najmanj štiri leta prakse in je dopolnil 30 let starosti ter je osebnostno primeren za opravljanje sodniške funkcije.

Državni zbor izvoli sodnika v trajni mandat. Trajnost sodniške funkcije pomeni, da sodnika ni mogoče razrešiti ali premestiti na drugo sodišče brez njegove privolitve. Sodniku ne more prenehati funkcija z odločitvijo izvršnih ali zakonodajnih organov, temveč le v primerih, ki jih izrecno določa zakon¹⁰ ali če je razrešen, ker je naklepno storil kaznivo dejanje z zlorabo sodniške funkcije.¹¹

Trajni sodniški mandat zagotavlja sodnikovo neodvisnost in samostojnost. S trajnim mandatom je na institucionalni ravni vzpostavljeno stanje, da se sodniku ni treba ozirati na mnenje in želje drugih državnih funkcionarjev. To mu omogoča, da se izogne vplivu drugih vej oblasti na sodniške odločitve.

Poleg trajnega mandata, ki je danes že utrjena prava vrednota, prispeva k sodnikovi neodvisnosti tudi pravilo o nezdržljivosti njegove funkcije z delom v drugih državnih organih ali organih lokalne samouprave, z delom v organih političnih strank; sodnik se nadalje ne sme ukvarjati z različnimi pridobitvenimi dejavnostmi, ki bi ga ovirale pri opravljanju službe ali zbujele vtis, da ni nepristranski. Zato na primer sodnik ne sme biti član upravnega ali nadzornega odbora gospodarske družbe, ne sme opravljati odvetniških ali notarskih opravil itd.

V Sloveniji je na rednih sodiščih sistemiziranih 617 sodniških mest; v prvi polovici leta 1995 je bilo zasedenih 530 mest. Na delovnih in socialnih sodiščih je sistemiziranih 73 sodniških mest, od tega je bilo v prvi polovici leta 1995 zasedenih 46 mest.¹²

¹⁰ 74. čl. Zakona o sodniški službi, Ur.l.RS, 19/94: Sodniku preneha sodniška funkcija po zakonu:

1. z upokojitvijo, vendar najkasneje ko dopolni 70 let starosti;

2. če izgubi državljanstvo Republike Slovenije; 3. če izgubi poslovno sposobnost ali zdravstveno zmožnost za opravljanje službe;

4. če se odpove sodniški službi; 5. če se odpravi sodišče in sodniku ni mogoče zagotoviti, da nadaljuje z opravljanjem sodniške službe v drugem sodišču;

6. če sodnik sprejme funkcijo, začne opravljati dejavnost ali sklene delovno razmerje oziroma kljub prepovedi opravlja delo, ki ni združljivo s sodniško funkcijo;

7. če iz ocene njegove službe izhaja, da ne ustreza sodniški službi.

¹¹ 77. člen Zakona o sodniški službi, Ur. l. RS, 19/94: Če sodnik naklepno stori kaznivo dejanje z zlorabo sodniške funkcije, mora sodišče pravnomočno obsodilo sodbo poslati sodnemu svetu. Sodni svet je v primeru iz prejšnjega odstavka dolžan brez odlašanja obvestiti državni zbor, ki sodnika razreši.

¹² Delo, 4.3.1995, Ljubljana.

Institut porotnega sojenja vnaša v sodno vejo oblasti vpliv javnega mnenja in civilne družbe. Načelo o udeležbi državljanov pri izvajanju sodne oblasti (128. čl. Ustava RS) preprečuje nastajanje t.i. »kabinetne justice«, ko bi poklicni sodniki povsem dogmatično, ne da bi se ozirali na dejansko življenje, reševali posamične primere.

Laični sodniki v anglosaksonskem sistemu odločajo v kazenskih zadevah samo o dejanskih vprašanjih, medtem ko o pravnih vidikih primera odloča poklicni sodnik samostojno. Zato porota na drugi strani samostojno presoja, ali je nekdo storilec kaznivega dejanja oziroma ali je kriv, poklicni sodnik pa na podlagi odločitve porote izreče kazensko sankcijo oziroma obsodilno ali oprostilno sodbo. Anglija pozna poleg porotnega sodstva še vedno t.i. mirovne sodnike, ki rešujejo veliko minornih zadev. Ti sodniki niso poklicni pravniki oziroma pogosto sploh nimajo univerzitetne izobrazbe (Van Caenegem, 1987:133).

V evropskem kontinentalnem sistemu – torej tudi v Sloveniji – soodločajo laiki skupaj s poklicnim sodnikom tako o dejanskih kot o pravnih vprašanjih primera. Zato se za takšen način udeležbe državljanov pri izvajanju sodne oblasti uporablja izraz »prisedniški sistem«.

V slovenski organizaciji sodstva je porotno sojenje predvideno na okrožnih sodiščih, ki odločajo v senatu treh ali petih sodnikov (1 poklicni sodnik in dva porotnika ali 2 poklicna sodnika in trije sodniki porotniki). Sodnike porotnike imenuje predsednik višjega sodišča za pet let z možnostjo reelekcije. Posebni načini določanja porotnikov veljajo za specializirana sodišča. Ker imajo ta sodišča položaj okrožnega sodišča, je na primer pri individualnih delovnih sporih senat prvostopenjskega delovnega sodišča sestavljen iz enega poklicnega sodnika, ki je predsednik senata in dveh sodnikov porotnikov; eden od porotnikov je iz liste delavcev, drugi pa iz liste delodajalcev. Sodnike porotnike za ta sodišča voli državni zbor z list kandidatov delavcev in delodajalcev.

Smisel porotnega sojenja je torej v povezovanju civilne družbe z delovanjem sodne veje državne oblasti. Porotniki vnašajo splošni vpliv javnosti v sojenje. Čeprav se sodišča ne smejo in ne morejo vedno uklanjati splošnemu javnemu mnenju, povsem mimo njega v daljšem obdobju zopet ne morejo. Najstabilnejše je razmerje med sodišči in javnostjo oziroma civilno družbo, kadar je javno mnenje skladno z vsebino splošnih pravnih norm in z odločitvami sodišč.

Tako na primer lahko govorimo o navedeni usklajenosti in nekakšni »zdravi družbi«, ko je v ustavi določeno, da v Sloveniji ni smrtne kazni (17. člen Ustava RS) in ko sočasno v javnomnenjskih anketah vprašanci na vprašanje, ali menite, da bi bilo treba v Sloveniji za huda kazniva dejanja uvesti smrtno kazen, odgovarjajo takole¹³:

ne	62,2%
da	30,2%
ne vem	6,6%
mi je vseeno	0,6%

Porotniki in celotno sodstvo nadalje tudi ne bodo mogli mimo javnega mnenja, ki večinsko ugotavlja, da Slovenija v letu 1995 še vedno ne deluje kot pravna država. Na vprašanje »Ali mislite, da je Slovenija pravna država?« so namreč v

¹³ Delo, 1.4.1995, Ljubljana, Stik, N = 741.

odstotkih razporejeni odgovori razporejeni takole:¹⁴

ne	51,1%
da	36,9%
ne vem	12,0%

Splošni družbeni nadzor nad delovanjem sodstva je mogočen tudi zaradi načela javnosti sodnih razprav. Glavne obravnave so praviloma javne, razen v zelo izjemnih primerih, ko je mogoče – skladno z zakonom javnost izključiti. Procesno načelo javnosti ima tudi družbeno simbolni pomen, saj poudarja pravičnost in pravilnost sodne odločitve (Luhmann, 1992:115).

Pri tem ni nujno, da sodnim postopkom neposredno prisostvuje velik del javnosti, saj zadošča že zavest o obstoju takšne možnosti oziroma pravice. Dejansko se pred očmi javnosti odvija le del procesa sprejemanja sodne odločitve, vendar je že javnost glavne razprave v njeni simbolično ekspresivni funkciji zadostna za legitimizacijo sodne odločitve. K tej legitimnosti prispevajo tudi sredstva javnega obveščanja s poročili o sodnih primerih. Ob tem pa morajo novinarji paziti, da s svojo fizično navzočnostjo ne motijo sodnih postopkov, da v svojih poročilih ne anticipirajo sodne odločitve in da ne zapadejo subjektivnim kritikam sodnih postopkov (Luhmann, 1992:118).

Po drugi strani so sodniki tudi zavarovani pred stihijskimi pritiski javnosti ali izvršilne državne oblasti s pravnim institutom imunitete. Zato je ustavno določeno, da ni mogoče nikogar, ki sodeluje pri sojenju, klicati na odgovornost za mnenje, ki ga je dal pri odločanju v sodiošču (134. čl., Ustava RS).

Sodnik, ki bi trpel negativne posledice zaradi svoje odločitve, ne bi mogel biti nepristranski. Sodnikova imuniteta se tako izkaže za bistveni element sodnega postopka. Kritika sodnikove odločitve je omejena, saj ima neposredne učinke le v pritožbenem postopku, če višje sodišče spremeni sodbo. V javnem mnenju je večinsko sprejeta ideja o sodnikovi nepristranosti, saj je tesno povezana z latentnimi socialnimi mehanizmi, ki pogojujejo legitimnost sodne odločitve z izvedenim sodnim postopkom.

LITERATURA

- ABRAHAM Henry J. (1993): *The Judicial Process*, New York, Oxford, Oxford University Press.
- CERAR, Miro (1994): Predpostavke pravne države, *Pravnik* 49 (111) Ljubljana, str. 433–449.
- FELIX von Cube, HADDING Walther (1978): *Recht in unserer Gesellschaft*, Schroedel Schulbuchverlag, Hannover.
- FIŠER, Zvonko (1994): Nekateri značilnosti slovenske pravosodne reforme, *Podjetje in delo* (20), 5–6, Ljubljana.
- HART, H. L. A. (1994): *Koncept prava*, Študentska organizacija v Ljubljani, Ljubljana.
- KRISTAN, Ribičič, Grad, Kaučič (1994): *Državna ureditev Slovenije*, Uradni list RS, Ljubljana.
- LUHMANN, Niklas (1992): *Legitimacija kroz proceduro*, Zagreb, Naprijed.
- MERC, Božidar (1994): Sodstvo kot organ oblasti in kot družbena institucija, *Pravosodni bilten*, (15) 4–5, Ljubljana.
- PAVČNIK, Marijan (1991): *Argumentacija v pravu*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- PEČAR, Janez (1991): *Neformalno nadzorstvo*, Didakta, Radovljica.
- RUPNIK, Cijan, Grafenauer (1994): *Ustavno pravo Republike Slovenije*, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor.
- VAN CAENEGEN R. C. (1987): *Judges, Legislators and Professors*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TOŠ, Niko (ur.) (1994): *Slovenski izzivi II*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ZUPANČIČ, M. Boštjan (1990): *Pravo in prav*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

¹⁴ Delo, ibidem.